

Čím začít?

Když se pustíme do uvažování o tom, co si myslet, vybaví se nám nejrůznější otázky, ale z nich nejdříve vyvstane problém, čím začít. Začneme tedy jím.

Měli bychom zřejmě začít tím, co je nejdůležitější. Následuje tedy otázka:

Co je nejdůležitější?

Nejdůležitější v této chvíli, v této souvislosti je věřit, že moje otázky a odpovědi, moje uvažování má smysl.

Co to znamená mít smysl?

To pro mě znamená, že myšlenky, které mě napadají, ukazují skutečnost takovou, jaká je, a že mi umožní se v ní bez problémů pohybovat a měnit ji podle svých přání, pro sebe.

Mám různá přání; která mám upřednostnit?

Jak je vidět, je vhodné seřadit svoje přání, chtění, touhy, potřeby podle toho, co má před čím přednost. Takovému seřazení se říká hierarchie hodnot. Mám-li ji, vím, co je důležité, co je méně důležité a co bych neměl chtít vůbec, i když to chci.

Není v tom rozpor: chtít, co bych neměl chtít?

Je. Je to rozpor, v němž žijeme a který i mě kdysi překvapil, když jsem zjistil, že chci něco, co bych chtít neměl. Když jsem zjistil, že chci něco, o čem se říká, že se chtít nemá, že je to špatné, a já že jsem tedy špatný, i když jsem si do této chvíle myslel, že jsem vzor dobra. Pochopil jsem, že jsem nejen dobrý (cítím tak, že je to možné pokládat za dobré), ale i špatný

(protože cítím třeba závist). Odsud pak přímo vedla cesta k myšlence, že špatné city a pohnutky musíme ovládat vůlí a nedovolit jim, aby ony ovládly nás. Morálka totiž není to, co samozřejmě chceme, je to dřina, boj sebe sama se sebou – chci něco příjemného, ale zároveň tuším, že by to mělo špatné důsledky či že se to prostě nemá. Tak jsem zjistil, že v sobě mám cosi, co mi říká, že něco mohu chtít a něco ne, že něco je dobré a něco špatné. Zjistil jsem, že v sobě mám svědomí, tj. vzpomínku na to, o čem mi druzí říkali, že je dobré či špatné.

Kde se v nás bere to rozlišení na dobré a špatné?

Ano, je pravda, že i ti, co nás to naučili rozlišovat, to od někoho museli taky slyšet, a tato řada vede do minulosti. Jsou dvě vysvětlení původu lišení na dobré a špatné. Jednak se základ lišení na dobré a špatné může hledat v božím zjevení, kdy nám Bůh sdělil, které činy a postoje jsou dobré a které špatné, v Desateru božích přikázání. A za druhé lze i toto zjevení pokládat za výsledek kroků spějících k tomuto lišení v historické zkušenosti lidstva, tj. lze se domnívat, že lidé postupně ve své životní zkušenosti poznali, že toto lišení je vhodné, a co je dobré a co špatné.

Co je tedy dobré a co špatné?

Jedním z mnoha v podstatě se shodujících zdrojů a opor tohoto poznání je Desatero, které je soupisem příkazů a zákazů ohledně toho, co máme a nemáme dělat. V evangeliích lze pak nalézt zásadu (jakési jedenácté přikázání) Miluj Boha a bližního svého jako sebe samého, kterou Kant zformuloval do podoby Čiň druhým tak, jak bys chtěl, aby oni tobě činili.

Patříme k národu, který v posledním období své existence zažil dvě různé ideologické mantry – komunistickou a demokratickou – a musel se s tím vyrovnat. Následující řádky se pokoušejí v tomto chaosu najít pevný bod pro všechny, kdož v tom směru hledají.

Základem mé představy o tom, v čem žijeme, je vidění moderní společnosti jako soustavy pozic moci. Pozice moci je každé místo ve společenské struktuře, v němž dostává po jeho obsazení člověk moc rozhodovat o jiných lidech, ať jsou to pozice nejvyšší (třeba vláda), nebo ředitel školy či poštovní úřednice. Do pozice moci se člověk dostává různě; jsou pozice moci ekonomické (podnikatel, zaměstnanec, vlastník), ty se dědí nebo vytvářejí např. podnikáním, politické, ty v demokratické společnosti jsou obsazovány volbami, apod.

Co to dnes znamená „demokratické volby“? Znamená to, že se do mocenských struktur vyberou lidé, kteří ovládají ideologické mantry, a z těchto lidí se vylosují ti nejúspěšnější. Domnívám se, že by to tak být nemělo. Do politických pozic moci by měli být vybíráni ne lidé podle mluvní dovednosti a charakterové přizpůsobivosti, ale podle odbornosti a morálního vybavení. Jen lidé charakterní mohou o nás rozhodovat dobře. Jde ovšem také o to, že člověk v pozici moci nejedná jen ze své svobodné vůle, ale pozice moci jej také k nějakému jednání nutí, totiž v souladu s mantrou a v souladu s tím, jak se to v takové pozici moci „dělá“. Zatím to tak tady bylo, jak za komunistů, tak teď.

Demokratické volby s sebou přinesly souboj manter, což je po komunismu s mantrou jedinou věc nová, která ukazuje, že mantry mohou být různé a soutěžit mezi sebou, která zvítězí.

V zásadě lze rozlišit dvojí mantry: tendující k pravdivosti, či volně fabulující, tzv. populistické, používající výklad reality, který má konkurenční strany znemožnit, jakkoli je lživý a založený na nejnižších pudech voličů. Takový je stav. Co proti tomu dělat, nevím. Což je tristní, protože řešením naší situace může být jen společenská struktura složená z charakterních lidí, kteří vědí, co je třeba dělat. Zvítězí-li mantra, která to neumožňuje, protože je prázdnou frází vytvořenou ad hoc, pak znásilňuje skutečnost.

Jsou lidé, kteří žili komunistickou mantru a s příchodem mantry nové se nedokázali vyrovnat. Jsou lidé, kteří sice znali komunistickou mantru, ale neztotožnili se s ní a naopak přivítali příchod mantry nové. Jsou lidé, kteří přešli z jedné mantry do druhé tak, jako se převléká kabát. A jsou lidé, kteří byli vždy nad mantrou a snažili se jak jí dostat, tak v ní jednat podle svého svědomí, a tento postoj si přinesli i do dneška. Takovým lidem hrozily a hrozí menší i větší kolize s nositeli mantry, včera i dnes. Což je zjevné zejména při vítězství mantry fabulované.

Jak za komunistů, tak i teď existuje tedy ideologická sada toho, co se má říkat a dělat, i když je v tom větší výběr, alespoň při volbách. Ti, kdož mantru, bez ohledu na cokoli, ovládají a uplatňují, jsou ve výhodě. Má náskok ten, kdo vytušil, co se teď bude říkat, a vybral si podle toho kabát. A díky tomu se dostal do pozice moci, která mu umožnila (či přikázala) jiné lidi umravňovat. Jako člověk režimu, mantry je (se cítí) nedotknutelný a podle toho jedná.

Každá ideologie, ať včera, či dnes, vyžaduje vůči sobě podřízenost, zejména opakováním mantry.

TABU

Co je to tabu? Je to to, o čem se nemluví (a když, tak leda náznakem), i když to existuje, co je zkratka tabu.

Všichni máme svá tajemství, o kterých nemluvíme, svá tabu. Tajíme své city a snažíme se je zvládat, regulovat a nedat najevo ve jménu morálky a toho, co má být. Tajíme, že děláme to, co se dělat nemá. Existujeme tak ve dvou rovinách – toho, co se říká, a toho, co fakticky je. Díky tomu vzniká dvojvrstevnatost, pokrytectví, přetvářka a lež, ale ne vždycky se záporným znaménkem. Tajíme třeba své choroby a vůbec to, co je pro nás ve styku s druhými přitěžující okolností, své handicap, to, co nás deklasuje, vyrazuje, vylučuje. Tak vznikají nevinné, sebeobránné lži a soukromé ideologie (například líčení rozpadu manželství různými stranami). Člověk se naučí skrývat svá zranitelná místa a vůbec informace o sobě – jejich sdělením se totiž vydává do rukou jiných lidí. Kdo má informace o tom, jak funguješ (o tvé citové a myšlenkové struktuře), ten tebou může manipulovat.

A co platí na rovině individua, to platí i na úrovni lidské společnosti. Také tady se tají citlivé informace a jsou tabu. Tabuizována byla v historii řada věcí. V moderní společnosti je podobně co do sdělnosti omezena také řada témat; řeší se to ideologií.